

Reiterări etice privind conceptul de *conștiință morală*.
Jean Piaget- Jean Libis- Max Scheler

Cornelia Margareta Găspărel

**ANNALS of the University of Bucharest
Philosophy Series**

Vol. LX, no. 2, 2011
pp. 29 – 37.

**ANALELE
UNIVERSITATII
BUCURESTII**

**REITERĂRI ETICE PRIVIND CONCEPTUL
DE CONȘTIINȚĂ MORALĂ¹
JEAN PIAGET – JEAN LIBIS – MAX SCHELER**

CORNELIA MARGARETA GĂȘPĂREL²

Abstract

During the development of science, a series of changes in terms of real events that today we find in contemporary moral concepts were done upon the ancient moral virtues in terms of *scientific and social* aspects. In this context of changes in the paradigm of moral values we refer to the epistemic concept of *moral judgment in children* and we make a classification of moral *events*. Among all *intentionality* plays a major role and captures the moral character of any human feelings and moral events. In the moral judgment, intention is everything. We believe, therefore, that *intentionality, will and memory* are indicators that point us to the moral conscience substrate which is fundamental to any interpretation of ethics. We assume that the failure to interpret the role of moral conscience and manifestations must start with the paradigm of ethical knowledge which puts at stake the moral judgment.

This paper captures the transformation of moral values from a psychological, epistemological, and mythological-religious theories perspective. Moral judgment tells us that somewhere in the history of science there has been a reversal of moral values and one of these consequences could be this imbalance created by the interpretation of the universe based on male predilection forces. Should be moral conscience different in terms of masculine and feminine concepts, of *anima* and *animus*, *yin* and *yang*? How much of this universe is feminine and masculine? Or do we talk of different energies that govern from the *particular* to the *universal* everything that manifests in the universe? Therefore, we advocate for a balanced interpretation of scientific and religious aspect of what are the moral virtues governing any scientific or social work.

The paper *Ethical Iterations on the concept of moral conscience* makes a smooth transition from an epistemological perspective of psychological knowledge to the mythological and philosophical perspective of what we call moral conscience.

Keywords: “moral judgment”, law, *memory-freedom-will*, cooperation, im-mediate moral, *gender equality-moral equality*, autonomy, self-awareness, moral conscience.

Geneza moralei – de la *judicata morală la copil* la conștiința morală a adultului

De la societățile primitive până la cele democratice, morala a fost dată de structurile de raționare, specifice intervalului și putea fi influențată de cutume,

---

¹ Articolul a stat la baza comunicării susținute la Conferința Internațională *Consciousness and Personal Identity. Philosophical Perspectives and Neuroscience*, Vatican – Italia, 2012.

² Academia Română, Filiala Iași, gasparel@yahoo.com

legi, religie, obișnuințe, modele umane, etc. Morala societăților este cu alte cuvinte morala membrilor comunității ce o compun, iar între toate acestea memoria, obișnuința și intenționalitatea rămân repere pentru analiza acestui itinerar ce ține de trecutul și prezentul a tot ceea ce reprezintă concepte morale și care se constituie în fundamente etice pentru *teorie* și *practică*, pentru *experiență* și *știință*. Separarea aceasta a omului interior de cel exterior, a *conștiinței morale* de conștiința de sine, a condus în timp la accentuarea unei *moralități*³ *imediate*, formale, bazate doar pe principiul conviețuirii cu ceilalți, care are la bază o disensiune de fond între bine și datorie. Iar conceptul de *memorie* este strict legat de cel de *inconștient*, fie că ne referim la *inconștientul filosofic*, *ereditar*, sau *cerebral*⁴, și, implicit toate acestea sunt subsumate principiilor etice care stau la baza relației dintre om și societate, religie și știință. Fundamentul etic al oricărui raționament moral este strâns legat de aceste concepte cheie – intenționalitate, memorie, voință, libertate – alături, evident, de o serie de alte concepte tranzitorii, ce se impun a fi reluate și reiterate în materialul de analiză a principiilor morale, pentru că fac parte din *morala imediată a societății*⁵.

Geneza moralei, dacă facem abstracție de abordarea mitico-religioasă, începe o dată cu ceea ce numim judecata morală la copil și ne indică cursul evoluției morale existente la adult. Jean Piaget analizează judecata morală a copilului și face doar analogii subtile cu privire la momentele cheie ale moralei adultului. Între morala copilului care include componenta *ludică* și morala adultului care impune cu necesitate componenta *muncii* – există doar acele diferențe pe care experiența personală și societatea le impun prin reguli, cutume și obiceiuri, sursele moralei fiind doar societatea, prin ansamblul de credințe și legi a căror unitate conferă gradul de moralitate corespunzător societății, grupului, individului.

Raționamentul moral este astfel strict legat de contextul juridic, prin prisma *responsabilității morale și juridice* sau *individual-colective*, care poate căpăta valențele sancțiunii, ceea ce presupune o trecere rapidă de la nivelul abstract la cel concret, de la lumea ideilor la lumea reală. „Când, în cursul unui război, un întreg popor este tras la răspundere pentru greșelile conducătorilor săi sau când, într-o religie, întreaga omenire este condamnată pentru greșelile primilor ei strămoși, există desigur, o responsabilitate colectivă.”⁶ Or, în baza acestei responsabilități colective funcționează adesea morala într-o societate

³ *Morala imediată* este acea morală ca formă de răspuns mimetic, lipsit de voință și autonomia alegerii, deci o formă de răspuns la o cerință imediată, dar care nu are ca fundament trăirea morală.

⁴ MARCEL GAUCHET, *Inconștientul cerebral*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1997.

⁵ Utilitarismul, sau mai bine zis criteriul acesta etic care ține de număr, cantitate și mai puțin de ceea ce este vital, poate fi încadrat în ceea ce numim *morala imediată a societății*, adică ceea ce ține de contextualitate, de o modă a vremii, chiar dacă aici ne referim la componenta științifică a dezbaterii.

⁶ JEAN PIAGET, *Judecata morală la copil*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1980, p. 213.

care poate avea ca reper mai curând *numărul* decât *viața*, *obișnuința* ca substitut al *virtuților*. Această cauzalitate explică în bună parte tipul de judecată morală pe care adultul o prezintă copilului prin concepte morale, la care se adaugă modelul său propriu de viață, care de fapt reprezintă accesul la generațiile anterioare. De aceea Jean Piaget este de părere că „*morală constrângerii* este morală datoriei pure și a eteronomiei: copilul primește de la adult un număr de consemne, cărora trebuie să li se supună, oricare ar fi împrejurările. Binele este ceea ce se conformează acestor consemne, iar răul, ceea ce nu li se conformează; intenția nu are decât un rol redus în această concepție, iar responsabilitatea este obiectivă. *Morală cooperării* are drept principiu solidaritatea și pune accent pe autonomia conștiinței, pe intenționalitate și pe responsabilitate subiectivă.”⁷

Morală unei societăți este de aceea, din punctul nostru de vedere – memoria colectivă, arhetipul moral al societăților anterioare. Anumite trăsături culturale sau valori morale supraviețuiesc mult timp sau doar în anumite societăți și perioade pentru că acestea răspund unei nevoi interioare umane. A fost un timp când curajul reprezenta o virtute și era adesea atribuit masculinului, astăzi probabil că forma hibridizată a acestei virtuți ar putea fi identificată mai curând în mulțime, inițiativă și prezență vocală.

Principiile morale rezistă așadar pe parcursul mai multor generații în măsura în care ele au un ecou argumentativ în inconștientul membrilor unei societăți, în măsura în care sunt explicite și fac dovada celei mai bune alternative. Și când spunem aceasta avem în vedere perspectiva extinsă asupra genetica a lui Richard Dawkins potrivit căreia „limba pare «să evolueze» prin mijloace nongenetice și într-un ritm cu câteva ordine de mărime mai accelerat decât evoluția genetică”⁸.

Principiile morale sunt *structuri vii* în inconștientul colectiv al unei societăți în măsura în care ele au fost transmise și înțelese. Or, perioada copilăriei este poate cea mai importantă pentru ca aceste structuri să-și dovedească gradul de generare a ceea ce noi vom numi mai târziu *conștiință de sine* și mai cu seamă *conștiință morală*. Însă pentru aceasta adultul trebuie să fie conștient de câteva premise ce se impun în modul de transmitere a principiilor morale și anume: să coopereze și să nu inducă propriile percepții și experiențe morale ca repere de viață prime și ultime. Suntem de părere că experiența și gradul de conștiință morală se dobândesc printr-un efort de judecată și trăire individuale. De aceea judecata morală la copil impune prezența *ludicului*, a *imaginarului*, a unui *conținut magico-religios* care va conferi mai târziu fundament pentru un echilibru psihic și moral. „Copilul nu se naște nici bun, nici rău, atât din punct de vedere intelectual, cât și din punct de vedere moral, dar se naște stăpân al destinului său.”⁹ De aceea Jean Piaget este de părere că

⁷ JEAN PIAGET, *op. cit.*, p. 211.

⁸ RICHARD DAWKINS, *Gena egoistă*, București, Editura Tehnică, 2006, p. 320.

⁹ JEAN PIAGET, *op. cit.*, p. 67.

valoarea epistemică a judecății morale la copil constă tocmai în această transformare a egocentrismului în altruism, care reprezintă lege social-morală de la copil până la adult. „Atât timp cât copilul rămâne egocentric, adevărul ca atare nu poate să-l intereseze și el nu poate să vadă nimic rău în transpunerea realității în funcție de dorințele sale.”¹⁰

Cu alte cuvinte grațiile lui Homer și Hesiod – *strălucirea* (Aglaia), *seninătatea* (Eufrosina) și *prospețimea* (Talia) reprezintă prima lege din codul moral al conviețuirii în comunitățile umane. Echivalența acestor virtuți putând fi reiterată astfel: *strălucirea* – bucuria de a dăruia, *seninătatea* – satisfacția primirii darului și *prospețimea* – generarea de trăiri și experiențe moral-umane. Pornind de aici vedem ce valoare recapătă intenționalitatea și în ce măsură se realizează legătura cu exterioritatea. Mai concret – cooperarea, gradul de libertate și autonomia individuală îi pot conferi copilului și mai apoi adultului, posibilitatea de a identifica rolul și semnificația raționamentului moral care determină apariția conștiinței morale. „Intenționalismul care caracterizează animismul, artificialismul și întrebările « de ce? » , înainte de 6-7 ani, decurg dintr-o confuzie între psihic și fizic, în timp ce primatul intenționalității față de regula exterioară presupune, dimpotrivă, o diferențiere tot mai rafinată între spiritual și material.”¹¹ De aceea se impune o reconciliere a binelui cu datoria, a moralei interioare cu cea exterioară, a autonomiei cu respectul.

Doctrinile se formează, generează idei și trec, însă valoarea unei teorii o conferă timpul, însă chiar și așa s-a dovedit că au existat secole care au agreat diferite forme de totalitarism și aceasta chiar dacă era în defavoarea principiilor morale vitale, cum ar fi omul, generarea viului și viața în sine. De aceea important pentru o epocă sau alta, pentru o persoană sau o comunitate moral-umană este gradul de judecată morală. „Puterea situației slăbește atunci când trecutul și viitorul intervin conjugat pentru a controla excesele prezentului. De exemplu, cercetarea indică faptul că acei non-evrei din Olanda care i-au ajutat pe compatrioții evrei să se ascundă de naziști nu s-au angajat în raționalizări, așa cum au făcut vecinii lor care căutau motive pentru a nu ajuta. Acești eroi s-au bazat pe structuri morale derivate din trecutul lor și nu au pierdut niciodată din vedere un viitor în care ei vor privi înapoi la această teribilă situație și vor fi forțați să se întrebe dacă au făcut bine atunci când au ales să nu cedeze în fața fricii și a presiunii sociale.”¹²

Morala adultului are la bază matricele comportamentale de origine morală care sunt consolidate prin deprinderi și modalități de raționare morală încă din perioada copilăriei. Priviți modul în care se joacă copiii și respectă regula jocului și puteți avea în față tabloul adultului de mai târziu, care a știut sau nu să se bucure de joc ca experiență sau ca dorință de putere. Xenofobia, rasismul,

¹⁰ *Ibidem*, p. 108.

¹¹ *Ibidem*.

¹² PHILIP ZIMBARDO, *Efectul Lucifer – de la experimentul concentraționar Stanford la Abu Ghraib*, București, Editura Nemira, 2009, p. 687.

misoginia, etc. sunt efectele unei culturi tradiționale transmise de-a lungul mai multor generații și aceasta explică gradul și intensitatea la care acestea se manifestă. Credem de aceea că din *responsabilitatea individuală* derivă *conștiința morală*, iar din *responsabilitatea colectivă – conștiința de sine*.

Gradul de acceptare a celuilalt presupune respectarea unor legi scrise și nescrise, dintre care prima este regula de conviețuire cu celălalt pe bază de acceptanță și bunăvoință și aceasta presupune pentru început conștiința de sine. „Suprema agerime și libertate a spiritului presupun o convingere, ca și abilitatea de a adapta modul tău de gândire tuturor formelor, de a-l aplica nesilit tuturor părților cunoașterii umane, de a risipi cu ușurință toate dubiile iscate și de a-ți folosi, în genere, sistemul mai mult ca instrument decât ca obiect: spontaneitatea, veselia și buna-dispoziție duc la concluzia unei împăcări cu sine; astfel poate Leibniz a fost convins și poate a fost singurul om convins din istoria filosofiei.”¹³

Există diferențe între conștiința morală feminină și respectiv cea masculină?

Iată o întrebare pertinentă pentru exegeții și gnosticii din trecut, asupra căreia probabil că s-a pus deja *amprenta interpretativă* prin însăși textul *Genezei*. Mai mult decât atât noi ne întrebăm: există diferențe între conștiința morală feminină și conștiința morală masculină? Și dacă există – *care sunt aceste diferențe epistemice de gen care pot influența filosofia moralei?*

Johann Gottlieb Fichte¹⁴ este de părere că unele din reprezentările noastre sunt reflectate pe de o parte de „sentimentul libertății” și pe de altă parte de „sentimentul necesității”. Iar noi gândim prin aceasta că interpretările mitico-religioase de până acum nu au făcut altceva decât să reflecte tocmai această reprezentare a sentimentului necesității, adică a experienței, care pune de fapt în joc reflecții ale judecății morale anterioare. „Tocmai rolul colosal jucat în teologie și în cosmologii de schema bisexualității ne îndreptățește să ne gândim că diferența dintre sexe este o enigmă crucială pentru Inconștient. Între masculin și feminin se întinde un mister abisal, deasupra căruia Omul urzește construcțiile verbale fragile ale Dorinței. (...) Androginia, marcă a divinului sau formă originală a lumii, s-a pierdut oarecum: în spațiul dislocării țâșnește cuvântul, care se dovedește, de la bun început, a fi o formă de protest.”¹⁵

Sub aspect etic problematica diferenței gradelor de conștiință morală de la masculin la feminin, dezvăluie modalitățile de cooperare și acceptanță prezente în societățile primitive dar și în cele existente astăzi. Predispoziția de a nu accepta diferențele ce țin de o categorie sau alta, dezvăluie prezența unui teren

¹³ JOHANN GOTTLIEB FICHTE, *Doctrina științei*, București, Editura Humanitas, 1995, p. 106.

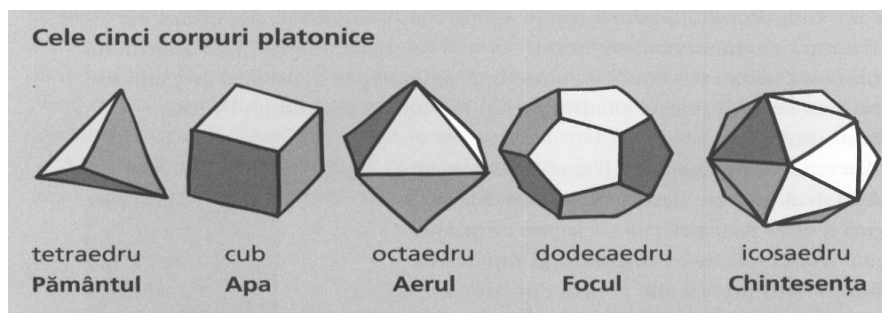
¹⁴ *Ibidem*, p. 13.

¹⁵ JEAN LIBIS, *Mitul androginului*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2005, p. 64.

deschis la orice tip de rejecție, care poate fi una de gen sau una de rasă. Și pentru că am ajuns la această intersecție interpretativă sub aspect etic, care poate avea în subsidiar mii de ani de istorie și încărcătură filosofico-religioasă, ne mai adresăm următoarea întrebare: există oare diferențe între sufletul feminin și cel masculin?

„Și l-a făcut Dumnezeu pe om după chipul Său; după chipul lui Dumnezeu l-a făcut; bărbat și femeie i-a făcut”¹⁶. Litera textului ne invită să raționăm doar asupra faptului că armonia dintre componenta masculină și cea feminină a existat încă de dinainte de căderea în păcatul primordial, iar căderea nu a schimbat ordinea instaurată înainte, adică *omul – bărbat și femeie au rămas*. Din punct de vedere epistemic, dacă există egalitate de gen, atunci ea există ca egalitate morală – sub aspectul nondiferenței, reprezentată de suflet, înțeles ca un construct ontogenetic.

În intenția noastră de reiterare etică a conceptului de conștiință morală se are în vedere tocmai ideea aceasta a restabilirii, măcar și pentru o etică a intervalului, dacă nu a timpului în care trăim, a unei conștientizări a ceea ce presupune separarea dintre masculin și feminin, începând dinspre particular spre universal. Reflecția asupra universului ne dezvăluie prezența energiei feminine (apă, pământ, întuneric etc.) în aceeași măsură cu cea masculină (foc, lumină, vânt etc.), precum și întrepătrunderea dintre cele două, de unde această generare continuă de vitalitate și forță a naturii.

IAN STEWART, *Îmblânzirea infinitului. Povestea matematicii*, Humanitas, 2011

De la natura vie la natura umană există un salt natural dat de știință, în sensul de cunoaștere prin intermediul rațiunii, care ne arată că bărbatul, ca de altfel și femeia dețin într-un echilibru firesc dat de genetică, educație și experiență personală același echilibru de forțe, ceea ce filosofia chineză numește *yin* și *yang* și care la K. Gustav Jung se regăsește sub denumirea de *anima* și *animus*.

¹⁶ Biblia, *Facerea*, cap. 1, 27, București, Editura Litera, 2011, p. 25.

Armonia naturii și a universului există tocmai ca urmare a alternanței acesteia între forțele feminine și masculine, ceea ce ne determină să credem că aceasta există și la nivelul umanului, chiar dacă de-a lungul timpului femeia în raport cu bărbatul a avut de trecut printr-o serie de încercări de ordin existențial (inchiziții, rolul femeii în societățile patriarhale, democratice, etc.).

Cu excepția unora dintre interpretările filosofice și teologice, spațiul conceptual etic indică faptul că femeia este egală cu bărbatul sub aspect moral. Trăirea întru morală este poate singura experiență care nu poate fi învățată, ci experimentată. Și tocmai de aceea se impune o revenire la ceea ce *inconștientul filosofic* presupune sub aspect științific, printr-o serie de lucrări care vizează depărtarea de ludic, în sensul de cunoaștere și accesul la lumea ideilor pe criteriul voinței de putere. Frumusețea unei femei ar consta așadar în ceea ce are ea masculin, în aceeași măsură în care frumusețea unui bărbat este dată de ceea ce are el feminin¹⁷. Inconștientul uman are ca fundament moral diada *anima-animus*, iar dezechilibrul dintre ele nu poate crea decât o dizarmonie la nivel de *percepție* și *reprezentare*, a căror transpunere sub diverse forme simbolice, metaforice mai pot fi cu greu recunoscute, mai ales când sunt fundamentate științific și îmbracă aspectul teoriei cunoașterii.

„Integrarea conținuturilor inconștiente este un act individual de realizare, de înțelegere, de evaluare morală. Este o sarcină extrem de dificilă, care cere un grad înalt de responsabilitate etică. Numai relativ puțini indivizi se presupune a fi capabili de asemenea realizare, iar ei nu sunt liderii politici, ci liderii morali ai umanității. Menținerea și dezvoltarea în continuare a civilizației depinde de asemenea indivizi.”¹⁸ În măsura în care există această integrare la nivelul inconștientului, se poate vorbi de conștiință morală, care nu poate include vreo diferență de gen sau rasă, ci doar diferențe de experiență moral-umană care fac diferența în spațiul trăirilor, deci a sufletului sau a teoriei cunoașterii.

Afectele umane – o cauză a mutațiilor valorilor morale clasice?

În aria de cuprindere a teoriei cunoașterii, care include toate acele științe preocupate de o cunoaștere unitară a condiției și manifestărilor moral-umane, se impune a se avea în vedere o reiterare etică a conceptelor de *memorie-voință-libertate*. Începând cu psihanaliza ortodoxă, intenționalitatea sub spectrul inconștientului își pierde din valoarea morală pe care religia o acordă prin intermediul *actului* și astfel omul își recapătă o libertate aparent pierdută. Datul moral are în structura sa genetică arta memorării, chiar și mimetic, pe care o regăsim în trăirea afectivă pe

---

¹⁷ JEAN LIBIS, *op. cit.*

¹⁸ FRIEDA FORDHAM, *Introducere în psihologia lui C. G. Jung*, București, Editura IRI, 1998, p. 154.

care omul o investește liber și din proprie voință în actul cunoașterii. Liber este doar omul în forul căruia dezacordul dintre bine și datorie în sens *a priori* sau *a posteriori* a fost restabilit. „Fiecare acțiune umană, spune J. S. Mill, are trei dimensiuni, aspecte ce trebuie urmărite: aspectul ei moral sau acela al corectitudinii și incorectitudinii sale; aspectul său estetic sau acela al frumuseții sale; și aspectul său simpatetic (*sympathetic*) sau acela al caracterului său atrăgător (*its loveableness*). Primul se adresează rațiunii și conștiinței noastre, al doilea, imaginației noastre, al treilea, sentimentului de umanitate față de semenii noștri (*our human-feeling*). Conform primului, noi aprobăm sau dezaprobăm; conform celui de-al doilea, admirăm sau disprețuim; conform celui de-al treilea, noi iubim, compătimim sau antipatizăm.”¹⁹

Logica deontică este astfel dificil de acceptat, pentru că presupune a depăși o serie de bariere psihologice care se constituie din pasiuni, sentimente și afecte, care în constructul unei vieți sociale presupune renunțare de sine. Inconștientul nostru filosofic sau ereditar arhivează teorii variate, de la cele utilitariste până la teoriile virtuții și le reactivează, poate, în aceeași măsură. Și de aceea a plasa omul în societate și a considera că acolo el devine moral prin simpla adaptare la cerințele societății, ca reprezentare numerică, arată simplitatea abordării din două perspective: a omului ca dat ontologic, și sub aspect științific, prin limitarea eticii la secvențe de realitate care nu includ reconcilierea sub aspectul conștiinței morale – dintre bine și datorie. Perspectiva eticii actuale este predispusă la valorizarea numărului în defavoarea unor valori vitale cum ar fi viața și aceasta arată nu numai un viciu de interpretare, ci mai ales faptul că scrierile etice își pierd din valoarea lor primă, și anume reactivarea sentimentului moral.

„Conștiința noastră cunoscătoare, manifestată ca sensibilitate externă și internă (receptivitate), ca intelect și rațiune, se divide în subiect și obiect și nu conține nimic altceva. A fi obiect pentru subiect și a fi reprezentarea noastră înseamnă același lucru. Toate reprezentările noastre sunt obiecte ale subiectului și toate obiectele subiectului sunt reprezentările noastre. Dar între toate reprezentările noastre există o legătură logică determinabilă apriori potrivit formei, o legătură căreia nimic din ceea ce există pentru sine și în mod independent, precum și nimic din ceea ce este izolat și discontinuu nu poate deveni obiect pentru noi.”²⁰

Trecerea în subsidiarul teoriilor a acestei unități pe care o conferă reprezentările și gradul de experiență morală are după noi o explicație în dominanța *resentimentului*. Cauzalitatea primă a acestei scindări a spațiului etic este resentimentul – ca unitate de trăiri și afecte care falsifică valorile morale și care poate fi identificată în teoriile cunoașterii și știință, nu numai în

¹⁹ J. STUART MILL, *Eseuri etice*, București, Editura Paideia, 2003, p. 127.

²⁰ ARTHUR SCHOPENHAUER, *Despre împătrita rădăcină a principiului rațiunii suficiente*, București, Editura Humanitas, 2008, p. 49.

manifestările sociale²¹. Ceea ce numim în epoca modernă comportament etic ascunde adesea în subsidiar de fapt afecte resentimentare. Credem de aceea că „nici Antichitatea, nici creștinismul n-au cunoscut această evaluare care smulge valoarea morală și semnificația vieții din toate conexiunile interne cu universul, cu originea biologică, cu istoria și, în cele din urmă, cu Dumnezeu, căutând să pună totul numai pe seama forței proprii, singulare și mărginite a individului.”²²

Se impune de aceea o revenire din perspectiva neuroștiințelor la fundamentul moral al memoriei, care reiterează valorarea primă a filosofiei morale prin valențele conștiinței morale. „O reducere a dreptului penal valabil în Europa de azi la ierarhia *bunurilor* juridice, pe care o presupun legile lui, ar arăta că pretutindeni valorile vitale sunt subordonate în această ierarhie a valorilor utilității, iar prejudicierea acestora din urmă este mai aspru pedepsită decât a celor dintâi. Să privim, de pildă, doar raportul dintre vătămarea corporală și furt. În timpul războiului mondial această pervertire a evaluării a devenit de-a dreptul grotescă. Exigențele statelor europene au fost mult mai mari în privința averii cetățenilor decât în privința corpului și a sângelui lor! Și cât de prudent și de șovăielnic au încălcat regula proprietății!”²³

Etica timpului nostru este caracterizată adesea de accente resentimentare, care prezintă omul ca un construct al cărui suflet și-a pierdut din valoarea sa epistemică, de subiect cunoscător – *de intellect*.

BIBLIOGRAFIE

- DAWKINS, RICHARD, *Gena egoistă (Selfish Gene)*, București, Editura Tehnică, 2006.
FICHTE, JOHANN GOTTLIEB, *Doctrina științei (Darstellung der Wissenschaftslehre Aus dem Jahre 1801)*, București, Editura Humanitas, 1995.
GAUCHET, MARCEL, *Inconștientul cerebral (L'Inconscient cérébral)*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1997.
LIBIS, JEAN, *Mitul androgenului (Le mythe de l'androgynie)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2005.
MILL, JOHN STUART, *Eseuri etice*, București, Editura Paideia, 2003.
MILL, JOHN STUART, „Remarks on Bentham's Philosophy”, in idem, *The Collected Works*, ed. J.M. Robson, Volume 10, Routledge, 1974.
PIAGET, JEAN, *Judecata morală la copil (Le jugement moral chez l'enfant)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1980.
SCHELER, MAX, *Omul resentimentului*, Editura Humanitas, București, 2007; for English we use Max Scheler, *Ressentiment*, Marquette University Press, 1994,
SCHOPENHAUER, ARTHUR, *Despre împătrita rădăcină a principiului rațiunii suficiente (Über Die Vierfache Wurzel Des Satzes Vom Zureichenden Grunde)*, București, Editura Humanitas, 2008.
ZIMBARDO, PHILIP, *Efectul Lucifer – de la experimentul concentraționar Stanford la Abu Ghraib (The Lucifer Effect)*, București, Editura Nemira, 2009.
Biblia, București, Editura Litera, 2011.

²¹ MAX SCHELER, *Omul resentimentului*, București, Editura Humanitas, 2007.

²² MAX SCHELER, *op. cit.*, p. 148.

²³ *Ibidem*, p. 167.